

Comparison of the plots in Fakhreddin Asad Gorgani's *Weis and Ramin* and Nami's *Vamegh and Azra*

Mohammad Pashaie^{1*}, and Rashid Asadi²

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. E-mail: m.pashaie@azaruniv.edu
2. Ph.D. of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Tabriz University, Tabriz, Iran. E-mail: r_asadi@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 21/05/2022

Received in revised form:
03/07/2023

Accepted: 10/07/2023

Keywords:

plot,
Weiss and Ramin,
Wameq and Ozra,
Conflict.

ABSTRACT

Lyrical poems can be examined not only for their literary and linguistic qualities but also in terms of narrative structure. This research analyzes the element of plot, which is one of the fundamental components of a story that organizes other elements, in two poems of *Weis and Ramin* by Fakhreddin Asad Gorgani and *Vamegh and Azra* of Nami Isfahani. The reason for selecting these two works is their common themes, as well as the fact that *Weis and Ramin* is one of the earliest lyrical poems in Persian literature, while *Nami's Vamegh and Azra* was written during the later periods of classical Persian literature. Analyzing the plots of these works reveals the evolution of narrative elements in lyrical poetry. This research highlights the differences and similarities between these two verses regarding plot structure and the impact of systematic plot organization on the promotion of a work. The beginnings of the events in both verses are similar, as they introduce the characters, setting, and events that initiate the narrative. Conflicts are often emotional due to the lyrical nature of the works; however, when physical conflicts arise, epic elements tend to dominate.

Cite this article: Pashaie, M., Asadi, R. (2025). Comparison of the plots in Fakhreddin Asad Gorgani's *Weis and Ramin* and Nami's *Vamegh and Azra*. *Research in Narrative Literature*, 14 (1), 1-26.

© The Author(s).

DOI: 10.22126/rp.2023.7683.1584

Publisher: Razi University

Extended Abstract

Introduction:

The plot is the narration of events based on causality and cause-and-effect relationships. It encompasses what a character says, thinks, and does, but it does not delve into an analysis or detailed examination of these events; rather, it focuses on the main events of the story. Since the plot of a story is the simplest element to understand and express, beginner readers often equate it with the content of the narrative. Many theorists conceptualize plot as revolving around the axes of "timing and causality. to this perspective, plot serves as a structure or mechanism that propels actions and events, grounded in the components of timing and causality. There are various interpretations and understandings of the concept of plot, but most share a common element: plot refers to a sequence of events that are arranged either implicitly or explicitly in chronological order. In addition to temporal continuity, a cause-and-effect relationship also plays a significant role in this sequence.

Methodology:

The present study attempts to analyze and compare the plot element in the poems of Weis and Ramin by Fakhr al-Din Asad Gorgani and Vamegh and Azra by Sadeq Nami, to show to what extent the creators of these works were aware of the cause-and-effect relationships of events and benefited from them in developing the plot of their work. In addition, comparing these two works, one of which is among the first and the other among the last romantic narrative poems, will show to what extent the poetry of Persian literature has deviated from the standards of story sophistication throughout history.

There have been several versions of Vamegh and Azra, none of which are similar to the original story in Turkish or Persian, and the time, place, heroes, events, and themes in the works of the imitators are completely different, and apart from sharing the name, they have no similarity. Although the poems of Weiss and Ramin Gorgani and Vamegh and Azra are several centuries apart, a closer look at them reveals many similarities, especially in the themes.

Results and Discussion:

Most of the incidents in the poetic works of Weis and Ramin by Asad Gorgani, and Vamegh and Azra by Nami Isfahani begin with descriptions of the heroes, the atmosphere, and the event. The most prevalent type of conflict is emotional, and this is due to the lyrical nature of the work. Lyrical works are also emotional due to the dominance of the emotional element, but physical conflicts also occur in both stories, leading this space to the dominance of epic elements. Although Gorgani's work was composed in the early stages of Persian literature and many secondary incidents occurred in it, the logical connection between them is less disrupted, and unlike Nami's work, no unbelievable incident occurred in it that would weaken the plot of the story. Perhaps one of the reasons for the success of Weiss and Ramin throughout the history of Persian literature can be considered its solid plot, and it can be said with confidence that a powerful storyteller like Nizami was not unaffected by Gorgani's work in this regard. But Nami is weak in organizing the plot of his work, and perhaps one of the reasons for the lack of

success of his work is this weakness of the plot. A comparison of these two works shows how far Persian poetry has strayed from the standards of sophistication of the story throughout history.

Conclusion:

The central event of the story involving Weis and Ramin is Ramin's love for Weis, the wife of Shah Mobed. All other events are structured to develop and advance this primary narrative. Two significant sub-events that play a crucial role in the progression of the central event are Shah Mobed's love for Weiss and Ramin's marriage to Gol, the daughter of Rafida. Each sub-event is composed of several additional events. For instance, within the context of Shah Mobed's love for Weiss, events such as Viru's marriage to Weis and Shah Mobed's conflict with Viru propel this narrative toward its conclusion and lead to the emergence of another event. This multiplicity of events and the manner in which causal connections are established among them demonstrate the artistry of Fakhreddin Asad Gorgani. In the tale of Weis and Ramin, the plot is coherent, and the overarching narrative elements encompass independent plots and events that effectively contribute to the development of the story. These elements create tension, facilitate the resolution of conflicts, and lead to the conclusion of the narrative. Furthermore, the number of redundant scenes and images that advance the story is minimal. Nami Isfahani's tale of Vamegh and Azra features one primary event and three significant secondary events. The central event is Vamegh's love for Azra, while the three secondary events include Salmi's affection for Vamegh, Shah Paryan's love for Vamegh, and Shah Ajam's assault on Yemen. In contrast, the story of Weis and Ramin starts with one of the secondary events, which then evolves into the central event as the narrative unfolds. However, Nami begins his story from the beginning with the main event and brings the secondary events after it to expand the story. The treatment of an event preceding the main event keeps the reader involved in the story and carries it with him. In fact, the beginning of an incident is from a point where the reader has not yet been left with the excitement of the previous incident. Fakhreddin Asad Gorgani has been able to keep the reader engaged with the story and keep his excitement dynamic in this way. Every storyteller uses either descriptions of the setting and heroes or a series of secondary incidents to develop his work. Gorgani has used both methods to his advantage in his work. His descriptions, as a seasoning in changing the setting, the audience's mental peace and its readiness for the beginning of another incident, are not an unnecessary and boring element. However, Nami sometimes goes so far as to go to the margins in his descriptions that one fears forgetting the main point. Of course, he himself has noticed this and quickly returned to the main point.

عنصر پیرنگ در ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و وامق و عذرای نامی

محمد پاشایی^{۱*} | رشید اسدی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
رایانامه: m.pashaie@azaruniv.edu

۲. دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: r_asadi@yahoo.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۹

واژه‌های کلیدی:

پیرنگ،

ویس و رامین،

وامق و عذرا،

کشمکش.

منظومه‌های غنایی گذشته از ظرفیت‌های ادبی و زبانی، از نظر ساختار داستانی نیز قابل تحقیق و بررسی هستند. در این پژوهش عنصر پیرنگ به عنوان یکی از اساسی‌ترین عناصر داستانی که سایر عناصر به وسیله آن نظام می‌یابند، در دو منظومه ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و وامق و عذرای نامی اصفهانی تحلیل و بررسی می‌شود. علت انتخاب این دو اثر یکی وجود بن‌مایه‌های مشترک آن‌ها بود و دیگر این که ویس و رامین یکی از اولین منظومه‌های غنایی ادب فارسی است و وامق و عذرای نامی در واپسین دوره‌های ادب کلاسیک فارسی منظوم شده است. بررسی پیرنگ در آثار مذکور می‌تواند سیر تحول توجه به عناصر داستانی در منظومه‌های غنایی را نشان دهد. همچنین این پژوهش نشان خواهد داد که این دو منظومه از لحاظ ساختار پیرنگ چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند و ساختار نظام‌مند پیرنگ چه تأثیری در اعتلای یک اثر دارد. شروع اکثر حوادث این دو منظومه شبیه به هم است، وصف شخصیت‌ها، فضا و رخداد آغازگر حوادث است. کشمکش‌ها نیز به دلیل غنایی بودن آثار، اغلب عاطفی هستند و آن‌جا که کشمکش‌های فیزیکی رخ می‌دهد، عناصر حماسی غالب می‌شود. اما اثر گرگانی با این که از اولین منظومه‌های داستانی در ادب فارسی است و حوادث فراوانی در آن به وقوع پیوسته، پیوند منطقی در بین آن‌ها کمتر دچار گسست شده است و برخلاف اثر نامی هیچ حادثه باور ناپذیری در آن، اتفاق نیفتاده که سبب سستی پیرنگ داستان شود.

استناد: پاشایی، محمد؛ اسدی، رشید (۱۴۰۴). عنصر پیرنگ در ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و وامق و عذرای نامی. پژوهشنامه ادبیات

داستانی، ۱۴ (۱)، ۲۶-۱.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسندگان.

DOI: 10.22126/rp.2023.7683.1584

۱. پیشگفتار

طرح یا پلات نقل حوادث با تکیه بر موجبیت و روابط علت و معلول است.^۱ (فروستر، ۱۳۶۹: ۹۲) طرح داستان ممکن است شامل آنچه یک شخصیت بر زبان می‌آورد، می‌اندیشد و انجام می‌دهد، باشد اما به تجزیه و تحلیل و تفصیل وقایع نمی‌پردازد و بر حوادث اصلی داستان متمرکز می‌شود. از آن‌جا که طرح داستان، ساده‌ترین عنصر قابل فهم و بیان در داستان است، خواننده مبتدی آن را با محتوای داستان یکی می‌داند. (ر.ک: پرین، ۱۳۷۸: ۲۱) مفهوم عام پیرنگ در اندیشه بسیاری از نظریه‌پردازان حول محور «زمان‌بندی و علیّت» می‌چرخد که مطابق این نظریه پیرنگ عبارت از سازه یا عاملی است که کنش‌ها و رخدادها را براساس مولفه‌های زمان‌بندی و علیّت پیش می‌برد.

تعبیر و برداشت‌های مختلفی از مفهوم پیرنگ رواج دارد، اما در بیش‌تر آن‌ها یک نقطه اشتراک دیده می‌شود: پیرنگ با توالی وقایعی ارتباط دارد که تلویحاً یا آشکاراً بر مبنای ترتیب زمانی تنظیم شده‌اند یا علاوه بر پیوستگی زمانی، رابطه علت و معلولی نیز در این توالی نقش دارد.

پژوهش حاضر سعی دارد تا با تحلیل و مقایسه عنصر پیرنگ در منظومه‌های ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و *وامق و عذرای* صادق نامی نشان دهد که خالقان این آثار تا چه اندازه به روابط علی و معلولی حوادث واقف بوده و از آن‌ها در پرورش پیرنگ اثر خود سود برده‌اند. در ضمن، مقایسه این دو اثر که یکی جزو اولین و دیگری جزو آخرین منظومه‌های داستانی عاشقانه هستند، نشان خواهد داد که منظومه‌سرایی ادب فارسی در طول تاریخ تا چه اندازه از معیارهای پختگی داستان فاصله گرفته است.

چندین روایت از *وامق و عذرای* عنصری صورت گرفته که «هیچ‌یک از روایت‌های ترکی و فارسی به اصل داستان شباهتی ندارند و زمان، مکان و قهرمانان، حوادث و بن‌مایه‌ها در آثار مقلدان به کلی متفاوت است و جز اشتراک نام باهم شباهتی ندارند.» (همان) منظومه ویس و رامین گرگانی و *وامق و عذرای* نامی با این که چندین قرن باهم فاصله دارند ولی توجه به آن‌ها مشترکات فراوانی به ویژه در بن‌مایه‌ها نشان می‌دهد.

۱-۱. تعریف موضوع

ادبیات و فلسفه که هر دو از فعالیت فکری بشر سرچشمه می گیرند از روزگاران باستان تا عصر حاضر همواره در حال تعامل بوده اند؛ افلاطون^۱ را نخستین کسی می دانند که زبان ادبیات را برای انتقال مفاهیم فلسفی خویش به کار برد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

در کتاب هایی که عناصر داستانی را مورد بررسی قرار داده اند، پیرنگ به صورت مفصل مورد بررسی قرار گرفته است. درباره منظومه ویس و رامین نیز پژوهش های فراوانی صورت گرفته است که از آن جمله می توان به: «بررسی دو شخصیت اصلی منظومه ویس و رامین براساس الگوی سفر قهرمان» (عبدی و همکار، ۱۳۹۲)، تحلیل عناصر داستانی ویس و رامین» (محمدپور، ۱۳۹۲)، «ناهم خوانی های ساختار داستان در ویس و رامین» (سلمانی، ۱۳۹۲)، شیوه های داستان سرایی در ویس و رامین» (حاکمی، ۱۳۵۵)

گذشته از این مقالات، چندین تحقیق درباره تطبیق ویس و رامین و تریستان و ایزوت و ویس و رامین و خسرو شیرین، صورت گرفته است. ولی منظومه وامق و عذرای نامی اصفهانی چندان توجه محققان را به خود جلب نکرده است، خصوصاً در مورد عناصر داستانی که هیچ تحقیق مستقلی در این زمینه صورت نگرفته است. مقاله ای از محمدرضا راشد با عنوان «شعر غنایی و وامق عذرا» در مقدمه منظومه که با کوشش انزابی نژاد و غلامرضا طباطبایی مجد تصحیح و چاپ شده، آمده است و مقاله ای دیگر از دکتر حسن ذوالفقاری با عنوان «مقایسه هفت روایت وامق و عذرا» در نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه باهنر کرمان، شماره ۲۶ (پیاپی ۲۳)، زمستان ۸۸، چاپ شده است که ارزشمند و قابل توجه اند.

عنصر پیرنگ نه به صورت مستقل در این منظومه ها مورد تحقیق قرار گرفته است و نه به صورت مقایسه ای، پس تحلیل و مقایسه این عنصر داستانی در منظومه های ویس و رامین گرگانی و وامق و عذرای نامی اصفهانی، می تواند نشان دهد که چرا یک اثر جزو شاهکارهای داستانی منظوم است و حتی سرمشق داستان پرداز نابه ای چون نظامی بوده و اثری دیگر حتی در جریان تحقیقات ادبی هم، توجه محققان را به خود جلب نکرده است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. بن‌مایه‌های مشترکی در منظومه ویس و رامین و وامق و عذرا

-رد و بدل شدن نامه‌هایی بین عاشق و معشوق

بعد از این که رامین به گوراب رفت بین ویس و رامین ده نامه رد و بدل شد که در آن شرح درد هجران و یا شکوه از بی‌وفایی عاشق به معشوق به میان آمده است. این نوع نامه‌نگاری بین عاشق و معشوق بعدها در منظومه‌های غنایی دیگر نیز به انواع گوناگون تکرار شد. اولین اثری که ده‌نامه در آن دیده می‌شود، همین منظومه ویس و رامین است. (ر.ک: بابا صفری و حیدری، ۱۳۹۲: ۲۷) در وامق و عذرا هم بعد از اسارت وامق و دوری از ویس نامه‌هایی بین این دو رد و بدل شده است. (ر.ک: نامی، ۱۳۸۱: ۷۱ تا ۷۷)

-وجود شخصیتی هم‌راز به نام دایه

«شخصیت هم‌راز شخصیت فرعی در داستان و نمایش نامه است که شخصیت اصلی به او اعتماد می‌کند و اسرار مگو را در میان می‌گذارد.» (میرصادقی، جمال، ۱۳۹۴: ۹۱) شخصیتی که این وظیفه را در هر دو منظومه بر عهده دارد دایه است. البته دایه در ویس و رامین، از ابتدای داستان حضور دارد و از جمله مهم‌ترین شخصیت‌هایی است که حوادث را پیش می‌برد ولی در وامق و عذرا، دایه تنها در یکی از حادثه‌های فرعی حاضر می‌شود و حتی در حادثه اصلی ما شخصیت هم‌رازی نمی‌بینیم.

مخاطب شخصیت دایه را در ویس و رامین بیش‌تر به صورت غیرمستقیم و با توجه به اعمالش می‌شناسد، او زنی خردمند، سخن‌دان، جادوگر و فرصت‌طلب است. در وامق و عذرا نیز او با توصیف مستقیم این‌گونه شخصیتی معرفی شده است:

دایه‌ای بود ان صنم را پیر زال	اولین فرزند دهر دیر سال
سامری اندیشه و بابل فنی	عقل را خصمی و دین را رهنی
در فسون و حيله از بابل به پیش	در فنون سحر با هاروت، خویش
رای چون گشتی به سحرش رهنمون	آوردی آب از آتش برون

(نامی، ۱۳۸۱: ۴۸)

خصوصیات دایه در هر دو منظومه تقریباً یکسان است.

-عشق و ازدواج حاشیه‌ای در کنار عشق اصلی

رامین بعد از رفتن به گوراب عاشق گل می‌شود و با او ازدواج می‌کند. (ر.ک: اسعد گرگانی، ۱۳۷۷)

(۲۳۶) وامق نیز در سرزمین مصر با چنین حادثه‌ای درگیر می‌شود. (ر.ک: نامی، ۱۳۸۱: ۴۱) تنها تفاوت این حادثه در دو منظومه این است که در داستان گرگانی، عشق از طرف رامین است ولی در وامق و عذرا از طرف سلمی؛ آن‌جا عاشق، مرد است این‌جا زن.

۲-۲. عناصر تشکیل دهنده پیرنگ در دو منظومه

پیرنگ روابط علی و معلولی حوادث داستان است و هر داستان از یک حادثه اصلی و چندین حادثه فرعی تشکیل می‌شود. داستان ویس و رامین از یک حادثه اصلی و دو حادثه فرعی مهم تشکیل شده که ساختار آن این گونه است: حادثه فرعی اول ← حادثه اصلی ← حادثه فرعی دوم ← ادامه حادثه اصلی و داستان وامق و عذرای نامی هم از یک حادثه اصلی و سه حادثه فرعی تشکیل شده که ساختار آن نیز این گونه است: حادثه اصلی ← حادثه فرعی اول ← حادثه فرعی دوم ← حادثه فرعی سوم ← ادامه حادثه اصلی

در زیر عناصر تشکیل دهنده پیرنگ را در حوادث این دو منظومه بررسی می‌کنیم.

- شروع^۱: داستان با توصیف اشخاص، ارائه و ضعیّت، فضا سازی یا رخداد شروع می‌شود. (ر.ک: بی - نیاز، ۱۳۹۲: ۲۲)

فخرالدین اسعد گرگانی حادثه فرعی اول را که قبل از حادثه اصلی آورده، با وصف زیارویان مجلس بزم شاه موبد و خواستگاری او از شهر و آغاز می‌کند. موبد منیکان در این مجلس، شهر و را دیده، شیفته زیبایی او می‌شود و از او خواستگاری می‌کند:

بناز و خنده و بازی و خوشی بدو گفت ای همه خوبی و کشی
به گیتی کام راندن با تو نیکوست تو بایی در برم یا جفت یا دوست
(اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۲۴-۲۵)

حادثه اصلی این منظومه با یک رخداد^۲ آغاز می‌شود، رامین، نگهبان عماری ویس است، از قضای آسمانی باد پرده عماری را بر کنار می‌زند و رامین با دیدن او شیفته‌اش می‌شود:

برآمد تند بادی نوبهاری یکایک پرده برپود از عماری
تو گفתי کز نیام آهخته شد تیغ و یا خورشید بیرون آمد از میغ
رخ ویسه پدید آمد ز پرده دل رامین شد از دیدنش برده

(همان: ۶۵)

حادثه فرعی دوم نیز باز با رخدادی شروع می‌شود. رامین بعد از برقراری امنیت در مناطق تحت تسلط خود، روزی هنگام شکار، گل، دختر رفیدا را می‌بیند و عاشق او می‌شود:

چو رامین دید آن سرو روان را بت با جان و ماه با روان را که از
تو گفתי دید خورشید جهان تاب دیدار او چشمش گرفت آب

(همان: ۲۳۸-۲۳۹)

اما نامی، داستان خود را با حادثه اصلی آغاز می‌کند و حوادث فرعی در پی این حادثه طرح می‌شوند. حادثه اصلی با توصف وامق و عذرا قهرمانان اصلی شروع می‌شود:

قصه پردازان این نیکوسیر می‌دهند از داستان زین سان خبر
کز ملوک پیش شاهی نیک‌خواه در یمن بودش سریر عز و جاه
پادشاهی ظلم کاهی، جور سوز نیک بخت و نیک عهد و نیک روز
داشت وامق نام فرزندی نکو عنبرین مو، یاسمین بو، لاله رو

شاهزاده هنگام شکار، در میان قومی، دختری زیبا به نام عذرا می‌بیند و شیفته او می‌شود:

در میان آن نکورویان نغز آن‌چنان کاندلر میان پوست مغز
بود عذرا نام ماهی، وه چه ماه ماهی از وی ماه گردون عذرخواه....
قصه کوتاه، دید وامق آن نگار جانب عذرا بت زیبا عذار
از فسون و سحر عشق حیل‌ساز چشم وامق هم به عذرا گشت باز
زان دو تن از یک نگاه آشنا از دو جانب عشق شد زور آزم
صبر و طاقت زان دو دلبر بست رخت کار این و عقده آن گشت سخت

(نامی، ۱۳۸۱: ۱۰-۱۲-۱۳-۱۴)

شاه مصر دختری به نام سلمی داشت که در زیبایی و دلربایی یگانه روزگار بود، او در هنگام سیر باغ نگاهش به وامق می‌افتد و عاشق او می‌شود، حادثه فرعی اول با توصیف سلمی و این اتفاق آغاز می‌شود:

بود سلمی نام شه را دختری در سپهری نیکویی نیک اختری
دختری زیبا، به رخ مانند ماه ماه تابانی به برج عز و جاه...

گرم عشرت بود سلمی دخت شاه تا که افتادش به یک جانب نگاه
دید ماهی هاله او را گشته بند آفتابی، بند او زرین کمند...
(همان: ۴۱-۴۲-۴۳-۴۴)

حادثه فرعی دوم با سفر وامق و عذرا به سمت یمن آغاز می‌شود:

این چنین غواص بحر داستان آورد بیرون گهرهای بیان
کان بتان نازنین سیم بر وامق و آن نازنین دگر
درنوردیدند دشت و کوهسار تا به دریا بار افگندند بار
(همان: ۸۳)

اما حادثه فرعی سوم با بیان زیبایی دختر پادشاه یمن آغاز می‌شود:

قصه پردازان آثار کهن می‌سرایند این چنین، کاندرا یمن
شاه را چون در صدف در یتیم بود زیبا دختری اندر حرم
در حرم چو حور اندر بهشت حور هم در چیش زیبایش زشت
(همان: ۱۰۳)

توجه در شروع حوادث این دو منظومه نشان می‌دهد که اکثر آن‌ها خصوصاً حوادث اصلی با وصف و قهرمانان اصلی^۱ و رخداد^۲ آغاز می‌شود. فخرالدین اسعد گرگانی ابتدا به توصیف زیبارویان مجلس بزم شاه موبد می‌پردازد. در حادثه اصلی رامین، ویس را می‌بیند و عاشق او می‌شود. در حادثه فرعی دوم هم باز وصف گل و دیدن رامین و عاشق شدنش آغازگر حادثه است. در وامق و عذرای نامی هم وصف شروع حوادث است و بعد از توصیف شخصیت به وصف رخداد و فضا سازی می‌پردازد. حادثه اصلی با توصیف طولانی از شخصیت رامین و سپس دیدن عذرا شروع می‌شود. برخلاف داستان‌های کلاسیک در داستان‌های مدرن امروزی تلاش بر آن است تا داستان با وصف طولانی شروع نشود زیرا خواننده نمی‌تواند زیاد انتظار بکشد و باید هر چه زودتر با کنش و گفتگوهای شخصیت‌ها مواجهه شود. (ر.ک: بیناز، ۱۳۹۲: ۲۴)

1. protagonist

2. Event

گذشته از عوامل روانی، تفاوت سبک زندگی گذشتگان با سبک زندگی نوین که بیش تر بر صنعت و سرعت استوار است، ایجاب می کند تا خواننده امروزی با توصیف های طولانی مخاطب سرگرم نشود.

- **گره افکنی^۱**: مانع یا گره داستانی اصلی ترین عنصر پیدایش داستان است. شاید بتوان گفت اصلی ترین عنصر در پیدایش منظومه های غنایی، وجود مانع در راه رسیدن عاشق به معشوق است. (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۵۷) در داستان ویس و رامین گره اصلی زمانی ایجاد می شود که شهر و ویس را به عقد ویرو درمی آورد. او برخلاف قولی که به شاه موبد داده است عمل می کند و همین خلف وعده روند داستان را از تعادل خارج می کند:

چو مادر دید ویس دلستان را	بگونه خوار کرده گلستان را
بدو گفت ای همه خوبی و فرهنگ	جهان را از تو پیرایه ست و اورنگ
تو را خسرو پدر بانوت مادر	ندانم در خورت شویی به کشور
چو در گیتی تو را همسر ندانم	بنا همسرت دادن چون توانم
در ایرن نیست جفتی با تو همسر	مگر وی رو که هست خود برادر

(اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۳۲)

گره حادثه اصلی هم زمانی شکل می گیرد که رامین عاشق ویس می شود. ویس اکنون زن شاه موبد بود و عاشق شدن رامین تعادل حادثه را به هم ریخت او نه می توانست عشقش را بیان کند نه چاره ای جز صبر داشت:

چو رامین شد به بند مهر بسته	امید اندر دل خسته شکسته
نه کام خویش جستن می توانست	نه جز صبر ایچ راه چاره دانست

(همان: ۶۷)

گره حادثه فرعی دوم آن جاست که گل، دختر رفیدا از ماجرای عشق رامین به ویس آگاه است:

تو رامینی شهنشه را برادر	که مهر ویس با جانت برابر
تو بشکیبی ز دیدارش به گوراب	اگر هرگز شکید ماهی از آب

(همان: ۲۴۰)

گره حادثه اصلی داستان وامق و عذرا هم زمانی شکل می گیرد که شاه مصر به یمن حمله می کند و وامق را به اسارت می برد:

بر کمند دشمنان سخت گیر از قضا شهزاده وامق شد اسیر
(همان: ۳۴)

عشق سلمی به وامق حادثه فرعی اول این منظومه را دچار ناپایداری و گره می کند:
آگهان از رازهای کار عشق می دهند این آگهی ز اسرار عشق
کامد از گلشن چو سلمی سوی کوه در به روی خویش بست از چار سوی
آتش حسرت به دل، در دیده آب باد در کف، خاک بر سر، تن به تاب
(همان: ۴۸)

کشتی وامق و عذرا در راه آمدن به یمن دچار طوفان می شود و افتادن وامق به جزیره های شگفت- انگیز این حادثه را دچار گره می کند:

یارب او چون به لب از دل رسید از اجابت مژده ساحل رسید
ناگهان آن تخته آمد بر کنار شاد شد وامق ز لطف کردگار
دید جایی خوشتر از باغ بهشت خاک عنبر سا، هوا عنبر سرشت
(همان: ۸۹)

عاشق شدن شاه عجم بر دختر شاه یمن و خواستگاری از او، گره حادثه فرعی سوم را رقم می زند:

یافت چون آن نازنین شاه زمن عاشق آگهی از خوبی ماه یمن
دیدار او شد در نهفت رفت از یادش هوای خورد و خفت
(همان: ۱۰۶)

در منظومه ویس و رامین در هر سه حادثه عملکرد شخصیت های اصلی داستان عامل گره هستند ولی در حوادث وامق و عذرا جز حادثه فرعی اول، که عشق سلمی آن را دچار گره می کند، در سایر حوادث عوامل خارجی چون جنگ و حوادث طبیعی گره داستان را رقم می زنند.

- کشمکش^۱: کشمکش به معنی تقابل و درگیری موضعی یا همه جانبه نیروهای متضاد بیرونی و درونی است. جدال و کشمکش ممکن است بین دو انسان یا انسان با طبیعت یا سرنوشت باشد. پس انواع کشمکش عبارتند از:

جسمانی: زمانی که دو شخصیت درگیری جسمانی دارند و به نیروی جسمی متوسل می شوند.
ذهنی: وقتی دو فکر با هم مبارزه کنند.

عاطفی: زمانی که درگیری در درون شخصیت داستان باشد.

اخلاقی: وقتی که شخصیت با یکی از اصول اخلاقی سر مخالفت داشته باشد. (ر.ک: میرصادقی، ۱۳۹۴: ۹۶)

وقتی شاه موبد از ازدواج ویرو با ویس آگاه می شود، عصبانی می گردد:

چو داد آن آگهی مر شاه را زرد رخان از خشم شد مر شاه را زرد
(اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۴۱)

از اطراف ولایت لشکر فرا می خواند تا به سمت ماه آباد برود:

یکایک را به نامه آگهی داد که خواهم شد به بوم ماه آباد
(همان: ۴۳)

و ویرو نیز وقتی از این ماجرا آگاه می شود برای مقابله با شاه موبد لشکر جمع می کند:

چو از شاه آگهی آمد به ویرو که زو کینه دارد هم ز شهری
ز هر شهری و از هر جایگاهی همی آمد به درگاهش سپاهی
(همان)

این جریان یکی از کشمکش های فیزیکی داستان را رقم می زند. بارزترین کشمکش حادثه اصلی این داستان از نوع کشمکش عاطفی است. زمانی که رامین، ویس را می بیند درونش بلوا به پا می شود و با خود سخن می گوید:

همی گفתי چه بودی گر دگر راه نمودی بخت نیکم روی آن ماه
چه بودی گر دگر ره باد بودی ز روی ویس پرده در ربودی...
گهی رامین چنین اندیشه کردی گهی با دل صبوری پیشه کردی
(همان: ۶۶)

اگرچه کشمکش فیزیکی بین شاه موبد و رامین صورت نمی‌گیرد اما نوعی کشمکش زبانی بین آن‌ها اتفاق می‌افتد. شاه در بیش‌تر جاها رامین را نفرین می‌کند:

زبان بگشاد بر دشنام و نفرین همی گفت از جهان گم باد رامین
شدن بادش براه و آمدن نه که او را مرگ هست از آمدن به
(همان: ۱۳۴)

شاه با ویس نیز کشمکش‌های لفظی فروانی دارد آنجا که از عشق او با رامین باخبر می‌شود و زبان به تهدید می‌گشاید:

دو چشم ویس با آتش بسوزم وز آن پس دایه را بر دار دوزم
ز شهر خویش رامین را برانم دگر هرگز به نامش بر نخوانم
(همان: ۱۲۳)

ویس از تخت پایین می‌آید و این‌گونه شاه را جواب می‌دهد:

سخن‌ها هر چه گفתי راست گفתי نکو کردی که آهو نانهفتی
کنون خواهی بکش خواهی برانم وگر خواهی بر آور دیدگانم
(همان: ۱۲۴)

بیش‌تر کشمکش‌های این منظومه را همین درگیری‌های زبانی شکل می‌دهد.

در منظومه *وامق و عذرا* هم در دو مورد کشمکش فیزیکی رخ می‌دهد یکی زمانی که شاه مصر به سمت یمن لشکر می‌کشد:

لشکری آراست افزون‌تر ز مور جمله را دل پر ز شر، سر پر ز شور

و شاه یمن نیز زمانی که از این ماجرا آگاه می‌شود برای جنگ لشکر می‌آراید:

شاه چون آگه شد از کید عدو لشکری آراست یک‌سر جنگ‌شجو
(نامی: ۳۳)

کشمکش فیزیکی دیگر این داستان در حادثه فرعی سوم رخ می‌دهد. زمانی که شاه عجم از دختر شاه یمن خواستگاری کرده، جواب رد می‌شنود به سمت یمن لشکر کشیده شاه یمن را می‌کشد و دختر را به چنگ می‌آورد:

تیغ‌ها گلگون شدند از خون آل بس هم‌چو از رنگ شفق تیغ هلال

که خون از دشت کین بگرفت جوش خاک فولادی قبا شد لعل پوش

(همان: ۱۱۴)

کشمکش‌های عاطفی این داستان نیز زمانی صورت می‌گیرد که عاشق و معشوق هم‌دیگر را می‌بینند و در درون‌شان عشق غوغا می‌کند. وقتی *وامق* و *عندرا* هم‌دیگر را می‌بینند:

از فسون و سحر عشق کینه‌جوی هوش از این و صبر از آن برتافت روی

(همان: ۱۴)

یا زمانی که سلمی در باغ *وامق* را می‌بیند و شیفت‌هاش می‌شود:

عشق یغمایی شد اندر ترک‌تاز گشت دستش بر متاع دل دراز

باد عشقش بر متاع دل وزید خار حسرت از گلستانش دمید

شد بدل بر ماتم آن سوری که داشت دل شدش افسرده زان شوری که داشت

(همان: ۴۵)

و ملکه پری‌ها نیز زمانی که از عشق *وامق* مست می‌شود، حرف‌هایی برای گفتن دارد ولی نمی‌تواند بگوید، در دلش جوش و خروشی است و دچار کشمکشی عاطفی است:

ز آتش عشقش دل پر خون به جوش صد هزاران راز دل، در لب خموش

(همان: ۹۸)

کشمکش‌های اخلاقی دو منظومه را در بخش‌هایی از داستان می‌توان دید که عشاق مدتی از معشوق دور می‌افتند و عشق و قول اولین خود را فراموش می‌کنند. پس از گذر زمان دوباره به یاد معشوق می‌افتند و اظهار پشیمانی می‌کنند. رامین با گل ازدواج می‌کند و مدتی از عشق ویس فاصله می‌گیرد تا این که یک روز در دشت بنفش‌های در دست یکی از یارانش می‌بیند و به یاد عهدی می‌افتد که با ویس بسته بود:

ز یارانش یکی حور پری زاد بنفشه داشت یک دسته بدو داد

دل رامین به یاد آورد آن روز که پیمان بست با ویس دل افروز

نشسته ویس بر تخت شهنشاه ز رویش مهر تابان وز برش ماه

برامین داد یک دسته بنفشه به یادم دار گفت این را همیشه

پس آنکه کرد نفرین فراوان بران کو بشکند سوگند و پیمان

(اسعد گرگانی، ۲۹۲)

وامق در جزیره پریان خوابی می‌بیند که ویس او را به خاطر فراموشی عهد و پیمان‌ش سرزنش می‌کند:

خوب بردی عهد یاران را ز یاد آشنایی را نکو دادی به باد
چون فراموشت چه خوش از یار خویش رفت بیرون از دلت دلداری خویش
(نامی: ۹۹)

وامق وقتی از خواب بیدار می‌شود، به یاد عشق فراموش شده خود می‌افتد و دوباره بی‌قرار می‌شود:

دست غم دل را گریبان‌گیر شد پای دل از تازه در زنجیر شد
(همان: ۱۰۱)

منظومه‌های غنایی در قسمتی که کشمکش‌های جسمانی غالب می‌شود رنگ حماسی به خود می‌گیرند و جنبه‌های غنایی آن‌ها در قسمت‌هایی که کشمکش‌های عاطفی در جریان است قوی‌تر می‌شود. ویس و رامین و وامق و عذرا نیز با آن که اثری غنایی هستند، در بعضی جاها کشمکش‌های فیزیکی عناصر حماسی داستان را تقویت می‌کنند، ولی باز غلبه با عناصر غنایی و عاطفی است. کشمکش‌های اخلاقی هم به نوعی نشان‌گر توجه آفریننده به بعد اخلاقی اثر خویش است. قهرمان در اصل، بازتاب‌دهنده خصوصیات خالق خود است. این‌که قهرمانی دچار کشمکش اخلاقی می‌شود، نشان‌گر آن است که نویسنده دوست دارد قهرمانش را اخلاق‌مدار و پایبند به عهد و پیمان و مقید به اصول اخلاقی نشان دهد اگرچه گاهی از اصول اخلاقی فاصله گرفته باشد. همین یادآوری اخلاقیات می‌تواند جنبه تعلیمی هم برای مخاطب داشته باشد. پس کشمکش‌ها می‌تواند به عنوان یک عامل در تقویت عناصر حماسی، غنایی و تعلیمی نقش داشته باشد و غلبه آن‌ها نوع ادبی اثر را مشخص کند. اثری که کشمکش جسمانی زیاد داشته باشد، حماسی و کشمکش عاطفی زیادی داشته باشد غنایی و در صورت غلبه کشمکش‌های اخلاقی تعلیمی خواهد بود.

- **بحران**^۱: استمرار و پیچیدگی در گره‌افکنی، به بحران در فرایند داستان می‌انجامد. بحران نتیجه یک گره‌افکنی حساب شده است و در خواننده حالت انتظار پدید می‌آورد. این حالت به داستان تعلّق ندارد بلکه واکنش خواننده به داستان است. (ر.ک: بی‌نیاز، ۱۳۹۲: ۳۰)

در حادثه فرعی اول منظومه ویس و رامین با کشته شدن قارن، پدر ویس، در جنگ با شاه موید، داستان وارد بحران می شود:

در آن انبوه گردان و سواران وز آن شمشیر و زخم و تیر باران
گرامی باب ویسه گرد قارن بزاری کشته شد بر دست دشمن
(اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۴۷)

اما بحران حادثه اصلی آن جا رخ نشان می دهد که شاه متوجه عشق بین ویس و رامین می شود. با به اوج رسیدن کشمکش ها آن دو قول می دهند تا از این عشق شوم دست بردارند. شاه موید برای اثبات پاکی نیت شان، رامین، ویس را مجبور می کند تا از آتش بگذرند، این آزمون نقطه بحرانی داستان است:

اکنون من آتشی روشن فروزم برو بسیار مشک و عود سوزم
تو آنجا پیش دین داران عالم بدان آتش بخور سوگند محکم
(همان: ۱۴۶)

در داستان عشق رامین به گل در سرزمین گوراب، پس از آن که آن دو ازدواج می کنند، شب عروسی رامین زیبایی گل را به ویس مانند می کند که این اتفاق سبب ایجاد بحران در داستان می شود:

مرا امروز تو درمان جانی که ویس دلستان را نیک مانی
تو چون ویسی لب از نوش و بر از سیم تو گویی کرده شد سیمی به دو نیم
(همان: ۲۴۶)

در داستان وامق و عذرا بحران حادثه اصلی در حادثه فرعی دیگر رقم می خورد. وامق به دست شاه مصر اسیر می شود و سلمی دختر شاه، هنگام قدم زدن در باغ عاشق او می شود و این اتفاق داستان را دچار بحران می کند. این حادثه فرعی خود زمانی دچار بحران می شود که وامق عشق سلمی را نمی پذیرد، دایه سلمی پیش وامق می رود و عشق او را ابراز می کند ولی فسون و نیرنگ دایه بر وامق اثر نمی گذارد و دایه ناامید پیش سلمی باز می گردد:

هر چه کید و حيله و افسون گری بد به یادم از فون ساحری
جمله را بردم بر آن جادو به کار کارگر نامد یکی از صد هزار
(نامی: ۵۸)

در جزیره پریان نیز، عشق ملکه پریان به وامق، این حادثه را دچار بحران می کند:

نازنین بانو به مهرش پای‌بست از شراب پر خمار عشق مست

(همان: ۹۷)

حادثه آخر این منظومه زمانی به بحران می‌رسد که شاه یمن با خواستگاری شاه عجم از دخترش مخالفت می‌کند:

بشنو از من تا بگویم با تو راست چشم پیوند از من داری، خطاست

این بود آغاز و انجام پیام کامت از من بر نیاید والسلام

(همان: ۱۱۲)

-گسترش و تعلیق^۱: ناپایداری به خودی خود موجب پدید آمدن مسائلی می‌شود که پیرنگ را گسترش می‌دهند و این گسترش باعث به وجود آمدن حوادثی فرعی می‌شود و در نهایت به تعلیق می‌انجامد. «تعلیق محصول وضعیتی است که خواننده می‌خواهد آینده داستان را حدس بزند اما نمی‌تواند.» (بی‌نیاز، ۱۳۹۲: ۳۲)

فخرالدین اسعد گرگانی و نامی اصفهانی هر دو برای گسترش پیرنگ داستان خود و ایجاد تعلیق از حوادث فرعی فراوان در کنار حادثه اصلی بهره برده‌اند. گرگانی در حادثه فرعی اول برای تعلیق، جنگ دیگری پیش می‌کشد و با توجه ویرو به آن جنگ، شاه موید باز می‌گردد تا گره این داستان گشوده شود:

چو از موید یکی شادیش بنمود به بدخواه دگر شادیش بربود

سپاهی شد ازو پویان براهی ز دیگر سو فراز آمد سپاهی

(اسعد گرگانی، ۱۳۷۳: ۴۹)

در حادثه اصلی هم حوادث فرعی گوناگونی برای گسترش پیرنگ آورده می‌شود که مهم‌ترین آن، ازدواج رامین با گل است. اسعد گرگانی از داستان رامین و گل زود می‌گذرد و حادثه اصلی را از سر می‌گیرد و خواننده در حادثه فرعی دوم جز نامه‌های ویس و رامین مطلب دیگری را که سبب گسترش و تعلیق در پیرنگ شود، نمی‌بیند.

نامی هم برای گسترش پیرنگ داستانش از سه حادثه فرعی استفاده می‌کند. عشق سلمی به وامق، گرفتاری در جزیره پری‌ها و جنگ شاه یمن و عجم سه حادثه فرعی است که نامی برای تعلیق و

گسترش پیرنگ بهره برده است. نامی هم در حوادث فرعی چندان توقف نکرده است تا سبب تعلیق شود. اگرچه شیوه داستان در داستان، روش تعلیقی برای بالا بردن هیجان و انتظار شنونده و خواننده است. در منظومه‌های عاشقانه دو یا چند داستان میان پیوندی در کنار هم جریان داستان را پیش می‌برد.» (ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۵۸)

- **نقطه اوج**^۱: نقطه اوج نقطه‌ای در پایان داستان است که در آن داستان به بالاترین میزان حساسیت خود می‌رسد و نیروها و عناصری که سر ناسازگاری دارند، با یکدیگر روبه‌رو می‌شوند تا درگیری بین‌شان را به نحوی حل کنند. پس از آن تعدادی از گره‌های داستانی باز می‌شوند. در فرایند داستان آن‌جا که تنش به اوج خود می‌رسد و قوی‌ترین رابطه حسّی بین خواننده و متن می‌آید، نقطه اوج خواننده می‌شود.» (ر.ک: بی‌نیاز، ۱۳۹۲: ۳۸؛ میرصادقی، ۱۳۹۴: ۵۶)

نقطه اوج حادثه فرعی اول در منظومه ویس و رامین آن‌جاست که ویرو بعد از شکست شاه موبد متوجه جنگی دیگر می‌شود و شاه موبد این فرصت را غنیمت شمرده به گوراب که ویس در آن‌جا بود لشکر می‌کشد:

چو ویرو رفت با لشکر بدان راه ز کارش آگهی آمد بر شاه
شهنشه در زمان از راه برگشت به راه اندر تو گفתי پرور گشت
(اسعد گرگانی ۱۳۷۳: ۵۰)

اما در حادثه اصلی گریختن ویس و رامین از آزمون آتش، بحران داستان را به اوج رساند:

چو از میدان بر آمد آتش شاه همی سود از بلندی سرش با ماه
ز بام کوشک موبد، ویس و رامین بدیدند آتشی یازان به پروین
(همان: ۱۴۷)

ویس و رامین وقتی چنین آتشی را می‌بینند، تصمیم می‌گیرند از آن‌جا بگریزند:

بیا تا هر دو بگریزیم از ایدر بسوزانیم او را هم به آذر
(همان)

حادثه فرعی دوم هم زمانی به اوج می‌رسد که رامین وقتی با مانند کردن گل به ویس سبب آزرده‌گی او می‌شود، برای نشان دادن عشقش به گل، تصمیم می‌گیرد به ویس، نامه نوشته، ازدواجش را به اطلاع دهد:

چو رامین دید کاو را دل بیازرد نگر تا پوزش آزار چون کرد
 ز پیش گل حریر و کلک برداشت حریرش را به آب و مشک بن گاشت
 بر آهخت از میان تیغ جفا را بدو ببرید پیوند وفا را
 (همان: ۲۴۶)

در داستان وامق و عذرا، بحران حادثه اصلی زمانی به اوج می‌رسد که وامق را اسیر به مصر می‌برند و در آن‌جا حادثه دیگر رخ می‌دهد و سلمی عاشق وامق می‌شود. نقطه اوج این داستان زمانی است که پدر و مادر سلمی از عشق فرزندشان و پاسخ رد وامق به او آگاه می‌شوند:

قصه کوتاه، زان حدیث جان‌گداز مادر سلمی چو آگه شد ز راز
 سختی این قصه بردش عقل و هوش برکشید از جان ز درد دل خروش
 (نامی: ۶۲)

وامق وقتی در جزیره پریان گرفتار می‌شود، عذرا را به خواب می‌بیند، با این خواب بحران این حائنه نیز به اوج می‌رسد و حال وامق دوباره پریشان می‌شود:

چون پری زادن شدش شوریده حال زندگانی گشت بر جاننش وبال
 (همان: ۱۰۲)

واپسین حادثه فرعی این داستان نیز با صف‌آرایی دو لشکر عجم و یمن در مقابل هم به اوج می‌رسد و شاه یمن کشته می‌شود:

شد ز اقبال شه دشمن‌شکن بخت برگردیده از شاه یمن
 (همان: ۱۱۴)

گره‌گشایی^۱: «گره‌گشایی در یک جمله عبارت است از حل بحران و باز شدن گره‌های داستان» (بی‌نیاز، ۱۳۹۲: ۳۹)

شاه موبد پس از شکست مقابل و پرو، زمانی که او مشغول جنگ دیگریست به گوراب حمله می- کند، شهر و را فریفته، وارد دز می شود و ویس را به جنگ آورده، راهی مرو می شوند و به این طریق گره این حادثه گشوده می شود:

همی شد تا به پیش او شهنشاه بلورین دست او بگرفت نا گاه
کشان از دز به لشکر گاه بردش به نزدیکان و جان داران سپردش
(همان: ۶۳)

اما گره حادثه اصلی زمانی گشوده می شود که بعد از کشمکش ها و حوادث مختلف، رامین و ویس، گنج شاه را از کهنده برداشته و به دیلمان می گریزند. شاه موبد در راه جنگ با آنها به زخم گرازی کشته می شود، رامین به تخت نشسته، عدل و داد در همه جای سرزمینش می گستراند و با ویس ازدواج کرده و صاحب فرزاندانی می شوند:

چو بر رامین مقرر گشت شاهی ز دادش گشت پر مه تا به ماهی
جهان در دست ویس سیم تن کرد مرو را پادشاه خویشان کرد
دو فرزند آمدش زان ماه پیکر چو مامک خوب و چون بابک دلاور
(همان: ۳۷۸)

در *وامق و عذرای* نامی، حادثه عشق سلمی با وامق به وصال ختم می شود و با ازدواج این دو و برپایی مجلس سور، گره داستان گشوده می شود:

شاه فرمان داد تا اسباب سور جمع آوردند از نزدیک و دور
(نامی: ۶۵)

گره حادثه فرعی دوم هم با فرار وامق از جزیره پریان گشوده می شود، وامق حیران در کنار ساحل بود که کشتی می رسد و او از آن جا به سوی یمن روی می نهد:

شد به کشتی هم عنان برق و باد شادمان، رخ سوی ملک خود نهاد
(همان: ۱۰۲)

با کشته شدن شاه یمن و افتادن دخترش به چنگ شاه عجم، گره حادثه واپسین هم گشوده می شود:

دختر شاه یمن، آن نازنین شد به فرمان ملک، محمل نشین
دست از ملک یمن چون برکشید سوی ملک خویشان لشکر کشید
(همان: ۱۱۵)

وامق پس از این که به سرزمین خود باز می گردد و آن جا را ویران می یابد به دنبال عشق خود راهی بیابان می شود. عذرایش را می یابد و گره حادثه اصلی این گونه گشوده می شود:

آتش دل شعله ناگه بر فروخت پیکر زیبای آن هر دو بسوخت
از درویشان آتشی هم چون چنار شد عیان ناگاه گردید آشکار
سوخت وز ایشان اثر اصلاً نماند جز کف خاکستری بر جا نماند
(همان: ۱۲۹)

۲-۳. تفاوت پیرنگ ویس و رامین و وامق و عذرا

حادثه مرکزی و اصلی داستان ویس و رامین، عشق رامین به ویس، زن شاه موبد است، سایر حوادث همه در پرورش و پیش برد این حادثه اصلی تنظیم شده اند. دو حادثه فرعی مهم هم که نقش کلیدی در حرکت حادثه مرکزی دارند، عشق شاه موبد به ویس و ازدواج رامین با گل فرزند رفیداست. هر حادثه فرعی نیز خود از چندین حادثه دیگر شکل گرفته اند. مثلاً در درون حادثه عشق شاه موبد به ویس، حوادثی چون ازدواج ویرو با ویس و جنگ شاه موبد با ویرو، این حادثه را به سمت نتیجه و خلق حادثه دیگر حرکت می دهند. همین تعدد حوادث و نحوه برقراری ارتباط علی بین آن ها خود هنر فخرالدین اسعد گرگانی را نشان می دهد. «در داستان ویس و رامین، طرح منسجم است و گزاره های پی رفت کلی داستان، شامل پی رفت های مستقل و رویدادهای موثر در گره افکنی و ایجاد بحران یا گره گشایی و به سرانجام رسیدن داستان و تعداد صحنه ها و تصاویر زائد در پیشبرد داستان بسیار اندک است.» (امیر دوست و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۵)

داستان وامق و عذرای نامی اصفهانی نیز یک حادثه اصلی و مرکزی و سه حادثه مهم فرعی دارند. حادثه اصلی عشق وامق به عذرا است و سه حادثه فرعی، عشق سلمی و عشق شاه پریان به وامق و حمله شاه عجم به یمن است.

داستان ویس و رامین با یکی از حوادث فرعی شروع می شود و در جریان خود حادثه مرکزی را شکل می دهد. ولی نامی، داستان خود را از ابتدا با حادثه اصلی شروع و حوادث فرعی را به دنبال آن برای بسط داستان می آورد. پرداخت یک حادثه مقدم بر حادثه اصلی، خواننده را در داستان در گیر کرده و با خود همراه می کند. درحقیقت شروع یک حادثه از نقطه ای است که هنوز هیجان بحران

حادثه قبلی خواننده را رها نکرده است. فخرالدین اسعد گرگانی به نحو احسن توانسته به این طریق خواننده را با داستان همراه و هیجان او را پویا نگه دارد.

هر داستان پرداز برای بسط اثر خود یا از توصیفات فضا و قهرمانان کمک می گیرد یا از سلسله حوادث فرعی. گرگانی از هر دو روش به صورت مطلوب در اثر خود استفاده کرده است. توصیفات او به عنوان یک چاشنی در تغییر فضا، آرامش ذهنی مخاطب و آمادگی آن برای شروع حادثه ای دیگر، عنصر زاید و خسته کننده نیستند. ولی نامی گاهی در توصیفات خود، چندان راه اطناب و حاشیه می - پیماید که بیم فراموشی اصل موضوع می رود. البته خود متوجه این موضوع شده و زود به اصل موضوع بازگشته است. مثلاً آن جا که زیبایی های عذرا را وصف می کند:

قصه کوتاه، دید وامق آن نگار جانب عذرا، بت زیبا عذرا
از فسون و سحر عشق حيله ساز چشم وامق هم به عذرا گشت باز
(نامی: ۱۴)

یا زمانی که در باغ پادشاه مصر، وامق را وصف می کند:

قصه کوتاه، چون که سلمی دخت شاه دید اندر آن جنان روی چو ماه
زان نگاهش شد به غارت عقل و دین زان نگاهش رفت از کف آن و این
(همان: ۴۵)

در پرورش حوادث فرعی نیز نامی چندان راه موفق نیموده است. حادثه حمله پادشاه مصر و شام به یمن چندان آغاز منطقی ندارد. نامی علت حمله را این گونه بیان می کند:

کاندر اقصای دیار مصر و شام پادشاهی بود انجم احتشام
کینه شاه یمن بد در دلش خصمی شه بود در آب و گلش
(همان: ۳۳)

خواننده انتظار داشت جهت پرورش این حادثه نویسنده، حوادثی را که سبب این کینه شده اند بیان کند و او را به صورت آنی به اصل حادثه وارد نکند.

در منظومه وامق و عذرا نامی پس از آن که وامق و سلمی از مصر حرکت می کنند و سلمی در دریا غرق می شود، دیگر رجوعی نمی کند تا عکس العمل مصریان را بعد این اتفاق به خواننده نشان دهد، یا لحظه طوفان و غرق شدن همراهان وامق خصوصاً سلمی چندان از توصیف هیجان انگیزی برخوردار نیست، اصلاً گویی سلمی در کنار وامق نیست و توجه نویسنده فقط معطوف به قهرمان اصلی و شرح

وضعیت اوست ولی خواننده به خاطر هم ذات‌پنداری با شخصیت‌ها، انتظار دارد حال شخصیت‌های دیگر را نیز حس کند.

ناگهان ار صدمه آن انقلاب گشت کشتی سرنگون هم‌چون حباب
 رشته شیرازه اش از هم گسست بر اساس محکمش آمد شکست
 وامق آن سرگشته زار و نژند بر شکسته تخت‌های گردید بندم
 (همان: ۸۴)

داستان جزیره و حضور پریان و عشق ملکه آن‌ها به وامق، باورپذیری داستان را دچار آسیب کرده است. باورپذیری یکی از ویژگی‌های یک طرح خوب است. (ر.ک مهدی پور، ۱۳۸۶: ۱۱۰)

یکی دیگر از حوادثی که در ابتدا به نظر ارتباط چندانی با حادثه اصلی ندارد، حمله شاه عجم و کشته شدن پدر رامین و نابودی پادشاهی است، ولی اگر دقت شود، نامی با این حادثه یکی دیگر از گره‌های داستان را می‌گشاید. عذرا دختری صحرا نشین و وامق پسر شاه است:

تو به ملک خسروی شهزاده‌ای جز به قصر شه قدم نهاده‌ای
 (نامی: ۱۶)

این فاصله طبقاتی که می‌توانست مانع ازدواج آن دو شود، با نابودی پادشاهی از بین می‌رود. نامی در برقراری این ارتباط هنرمندانه عمل کرده است.

ویس و رامین، فخرالدین گرگانی گذشته از حوادث ذکر شده چندین حادثه فرعی دیگر در بطن خود دارد که روابط علت و معلولی بین آن‌ها به صورت منطقی برقرار شده و هیچ حادثه افسانه‌وار که باعث ضعف پیرنگ شود، در آن دیده نمی‌شود. ولی ضعف‌ها و ناهمخوانی‌هایی در سیر روایت دیده می‌شود که خواننده دقیق، می‌تواند آن‌ها را تشخیص دهد ولی این ناهمخوانی‌ها چندان برجسته نیستند که پیرنگ داستان^۱ را دچار آسیب کنند: ۱- نادرستی طالع سعد تعیین شده اخترشناسان^۲- ابهام در شخصیت رامین^۳- دختر یا دختران شهر و^۴- کاستی شخصیت‌پردازی در مورد قارن^۵- حضور یا غیبت ویرو در روز پیوند^۶- ناهماهنگی در زمان رویدادها. (ر.ک: اخپانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰۶-۳۱۹)

از دیگر گسیختگی‌های ساختار داستانی، در منظومه ویس و رامین می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. فخرالدین اسعد گرگانی، شاه موبد را شاه شاهان معرفی می‌کند:

چنان آمد که روزی شاه شاهان که خواندش همی موبد منیکان
(اسعد گرگانی: ۲۵)

که از طرف او بزرگی نواحی را تحت فرمانروایی داشت. ماه آباد در اختیار قارن بود. در جنگ با شاه موبد قارن کشته می‌شود. ویرو دلاور سرزمین ماه آباد و پسر قارن، شاه را شکست می‌دهد. در این هنگام شاه دیلم حمله می‌کند و تا تارم پیش می‌آید.

در آمد شکری از کوه دیلم گرفتند آن سپه تا دشت تارم
(همان: ۴۹)

سپس ویرو برای دفع آن‌ها عازم جنگی دیگر می‌شود:
دگر ره کار جنگ دشمنان ساخت دگر ره پیکر کینه برافراخت
(همان: ۵۰)

مخاطب در این جا با یک اثر داستانی روبه‌روست نه یک سند تاریخی. «داستان چیزی متفاوت با اسناد تاریخی یا داده‌های صرف است. داستان فقط ساخته نمی‌شود، بر ساخته می‌شود، یعنی محصول غیر متعارف و غیر واقعی قوه تخیل انسان است.» (اسکولز^۱، ۱۳۷۷: ۵) پس نویسنده باید در ساخت و بر ساخت خود، حوادث و توصیفات را چنان ترتیب دهد که سبب ابهام نشود. ولی در این قسمت از داستان ابهام‌های چندی مشاهده می‌شود، اگر شاه موبد، شاه شاهان است، زمانی که نیرویی خارجی مثل قیصر روم کشور را تهدید می‌کند او به جنگ می‌شتابد، چرا این‌جا، ویرو به جنگ دیلمان می‌رود؟ نکته دیگر این که اسعد گرگانی نتوانسته است جنگ ویرو با دیلمان را وسعت دهد و حتی به نتیجه آن هم اشاره نکرده است که آیا پیروز شد یا شکست خورد؟ تنها یک بیت در مورد بازگشت او آورده است و این ابهام ذهن مخاطب را درگیر جستجوی نتیجه خواهد کرد:

چو ویرو از شهنشاه آگهی یافت ز تارم بازگشت و زود بشتافت
(اسعد گرگانی: ۶۳)

۲. هنگامی که خبر لشکرکشی، شاه موبد به ویرو می‌رسد، او با بزرگان چند سرزمین در ماه آباد به بزم عروسی نشسته است. ولی بعد از شکست، در جنگ وقتی خبر درگیری ویرو با دیلمان را می‌شنود و برای بردن ویس باز می‌گردد، شهر و ویس در گوراب هستند:

به گوراب آمد و آورد لشکر که آن‌جا بود ماه ویس پیکر

(همان: ۵۰)

حضور یک باره ویس و شهر و گوراب اتفاقی است که در ذهن مخاطب، ابهام می‌آفریند. چگونه ممکن است آن‌ها بدون این که قبلاً اشاره‌ای شده باشد، از ماه آباد به گوراب رفته باشند؟

۳. شهر و با وجود خیانت به ویرو و گشودن درهای دز به روی شاه موبد، هیچ برخوردی با او صورت نمی‌گیرد. یعنی این اتفاق چندان مهم و قابل پرورش نبوده که گرگانی از آن چشم پوشیده است؟

۴. یکی دیگر از حوادثی که فخرالدین اسعد گرگانی، به بسط و گسترش آن نپرداخته جنگ شاه موبد با قیصر روم است. در آغاز مخاطب انتظار دارد با توجه به فضا سازی و توصیفات شاعر با یک صحنه نبرد حماسی و هیجان‌انگیز روبه‌رو خواهد شد ولی داستان یک مرتبه بدون آفرینش این صحنه‌ها به پیروزی شاه ختم می‌شود:

چو شاه اندر سفر پیروزگر گشت به پیروزی و کام خویش بر گشت

(همان: ۱۹۰)

۵. از جمله حوادث فرعی مهم در منظومه گرگانی، ازدواج ویس با گل است. ویس بعد از مدتی از ازدواج با گل ابراز پشیمانی می‌کند، رفیدا از این موضوع مطلع شده و دخترش را هم آگاه می‌کند. ولی رامین به گمان این که کسی از حال او خبر ندارد مدتی با خود درگیر شده: «چو رامین کرد با دل ساعتی جنگ» (همان: ۳۰۱) سپس چنان دلتنگ می‌شود که از تخت پایین آمده سوار بر اسب خود از دروازه گوراب به سوی خراسان حرکت می‌کند:

ز دروازه بشد چون ره‌شناسان گرفته راه و هنجار خراسان

(همان: ۳۰۲)

مخاطب منتظر است تا ببیند گل بعد از فهمیدن این موضوع چه عکس‌العملی نشان می‌دهد؟ ولی گل در این جا کلاً از داستان حذف و دیگر تا پایان حضوری از او دیده نمی‌شود. و این موضوع به صورت ابهام در ذهن مخاطب بدون حل می‌ماند.

البته این ناهمخوانی‌ها چندان برجسته نیستند که بتوانند رابطه علت و معلولی حوادث ویس و رامین را دچار آسیب کرده و سیر روایت را دچار مشکل کنند.

داستان‌های عاشقانه را براساس پایان آن‌ها به غم‌نامه و شادی‌نامه تقسیم می‌کنند. غم‌نامه‌ها با مرگ دل‌خراش قهرمان داستان به پایان می‌رسد مثل لیلی و معجون نظامی ولی شادی‌نامه‌ها پایانی خوش دارند

و قهرمانان به وصال می‌رسند.» (ر.ک: ذوالفقاری، ۱۳۹۴: ۵۲-۵۳) ویس و رامین با وصال به پایان می‌رسد و عاشق و معشوق سال‌ها در کنار هم زندگی می‌کنند و صاحب فرزندی می‌شوند:

به شاهی سالیان با هم بماندند به نیکی کام دل یک‌سر براندند
(اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۳۷۸)

ولی وامق و عذرای نامی پایانی غم‌انگیز دارد. وامق بعد از بازگشت به یمن، می‌بیند که پدرش به دست شاه عجم کشته شده و سرزمینش نابود شده است. راهی صحرا می‌شود معشوق را می‌یابد و آن‌ها هم‌دیگر را به آغوش می‌کشند و از آتش درون خود می‌سوزند و اثری از آن‌ها نمی‌ماند:

از درونشان آتشی هم‌چون چنار شد عیان ناگاه گردید آشکار
سوخت و از ایشان اثر اصلاً نماند جز کف خاکستری بر جا نماند
(نامی: ۱۲۹)

ذوالفقاری معتقد است این پایان متأثر از ستنامه‌هاست.» (ر.ک ذوالفقاری، پیشین: ۹۰۵) محور ستنامه‌ها به آتش رفتن، معشوق، پس از مرگ عاشق است. ستنامه از آداب و رسوم هندوان قدیم بود. هنگامی که شوهر زنی می‌مرد، او نیز با جسد شوهر، سوزانده می‌شد تا وفاداری‌اش به همسر معلوم شود.» (همان: ۵۳)

البته پایان به عنوان آخرین عنصر طرح یک منظومه ارتباط تنگاتنگی با روحیه شاعر، محیط اجتماعی و ذوق عمومی مردمان زمانش دارد. «طرح عنصری است که به نحوی غیرمستقیم ولی مؤثر و رسا، جهان‌بینی نویسنده را و عقیده او را راجع به ماهیت تقدیر انسان و نقش اراده در شکل و جهت دادن به رویدادها بیان می‌کند.» (ایرانی، ۱۳۶۴: ۱۶۸)

پایان ویس و رامین نشان می‌دهد هم شرایط اجتماعی تا حدی هنوز شادی را در روحیه مردم نخشکانده، و هم فخرالدین اسعد گرگانی شاعری شادی‌خواه بوده است ولی وامق و عذرای نامی بر عکس، حاکی از آن است که شرایط اجتماعی حاکم در روحیه مردم و شاعر نوعی غم و غصه، ایجاد کرده بود.

۳. نتیجه‌گیری

اکثر حوادث منظومه‌های ویس و رامین اسعد گرگانی و وامق و عذرای نامی اصفهانی با وصف قهرمانان، فضا و رخداد شروع می‌شوند. غالب‌ترین نوع کشمکش، عاطفی است و این به خاطر غنایی

بودن اثر است. آثار غنایی به دلیل غلبه عنصر عاطفه کشمکش‌ها نیز از نوع عاطفی هستند ولی کشمکش‌های فیزیکی نیز در هر دو داستان رخ می‌دهد و این فضا را به سمت غلبه عناصر حماسی سوق می‌دهد. اثر گرگانی با این‌که در دوره‌های آغاز ادب فارسی منظوم شده و حوادث فرعی فراوانی در آن رخ داده، ولی پیوند منطقی در بین آن‌ها کم‌تر دچار گسست شده است و بر خلاف اثر نامی هیچ حادثه باورناپذیری در آن رخ نداده است که سبب سستی پیرنگ داستان شود. شاید بتوان یکی از دلایل توفیق ویس و رامین در طول تاریخ ادب فارسی را پیرنگ استوار آن دانست و به جرأت می‌توان گفت که داستان‌پرداز قهاری چون نظامی در این مورد بی‌تأثیر از اثر گرگانی نبوده است. ولی نامی در نظام‌مندی پیرنگ اثرش ضعیف عمل کرده و شاید یکی از دلایل عدم موفقیت اثرش همین ضعف پیرنگ باشد. مقایسه این دو اثر نشان می‌دهد که منظومه‌سرایی ادب فارسی در طول تاریخ تا چه اندازه از معیارهای پختگی داستان فاصله گرفته است.

کتابنامه

- اسعد گرگانی، فخرالدین. (۱۳۳۷) ویس و رامین، به کوشش محمد جعفر محجوب، تهران: اندیشه.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۷۷) عناصر داستان، ترجمه فرزانه طاهری، چاپ اول، تهران: مرکز ایرانی، ناصر. (۱۳۶۴) تعاریف، ابزارها و عناصر، چاپ اول، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- بی‌نیاز، فتح‌الله. (۱۳۹۲) درآمدی بر داستان‌نویسی و روایت‌شناسی، چاپ سوم، تهران: افراز.
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۴) یکصد منظومه عاشقانه، چاپ دوم، تهران: چرخ.
- فورستر، ادوارد. (۱۳۹۱) جنبه‌های رمان، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران: نگاه.
- نامی، محمد صادق. (۱۳۸۱) وامق و عذرا، تصحیح رضا انزابی‌نژاد و غلام رضا طباطبایی، چاپ اول، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- مهدی پور عمرانی، روح‌الله. (۱۳۸۶) آموزش داستان‌نویسی، تهران: تیرگان.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۹۴) عناصر داستان‌نویسی، چاپ نهم، تهران: سخن.
- اخیانی، جمیله و سلمانی، حمیدرضا. (۱۳۹۲) «ناهمخوانی‌های ساختار داستان ویس و رامین» کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی، بهار و تابستان، شماره ۲۶، ۳۰۵ تا ۳۲۰.
- امیر دوست، حدیثه؛ بصیری، محمد صادق؛ حسینی سروری، نجمه. (۱۴۰۱) تحلیل و مقایسه دو منظومه ویس و رامین و خسرو و شیرین بر اساس الگوی کنشگری شخصیت‌ها. پژوهش‌نامه ادبیات داستانی ۱۳(۱)، ۲۵-

بابا صفری، علی اصغر و حیدری، بتول. (۱۳۹۲) «سیر تطور دهنامه‌سرایی در شعر فارسی با تکیه بر تحلیل ساختاری و محتوایی»، پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال یازدهم، پاییز و زمستان، شماره بیست و یکم، ۲۵ تا ۴۸.

ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۸) «مقایسه هفت روایت وامق و عذرا»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه باهنر کرمان، ادب و زبان فارسی، دوره جدید، زمستان، شماره ۲۶ (پیاپی ۲۳)، ۱۳۵ تا ۱۶۴.

References

- Akhiani, J., Salmani, H. (2013) "Inconsistencies in the structure of Weiss and Ramin's stories", *Persian Language and Literature Journal*, spring and summer, No. 26, 305-320 (In Persian).
- Amir Doost, H; Basiri, M. S; Hosseini Sorouri, N. (2022) *Analysis and comparison of the system of Weiss, Ramin, Khosrow, and Shirin on the basis of the linguistic foundation of Kanshari's personality*. Dastani Literary Development, 13(1), 25-51
- Asad Gorgani, F. (1958) *Weiss and Ramin*, collected by Mohammad Jafar Mahjoub, Tehran: Andisheh Publications (In Persian).
- Baba Safari, A. Heydari, B. (2013) "The development of ten-name writing in Persian poetry based on structural and content analysis" Sistan and Baluchistan University, *Lyric Literature Research*, 11(21), 25- 48 (In Persian).
- Biniaz, F. (2013) *An introduction to story writing and narratology*, 3rd edition, Tehran: Afraz (In Persian).
- Forster, E. (2012) *Aspects of the novel*, translated by; Ebrahim Yunsi, Tehran: Negah Publications.
- Irani, N. (1985) *Definitions, tools, and elements*, 1st edition, Children's and Adolescents' Intellectual Development Center (In Persian).
- Mehdipour Omrani, R. (2007) *Story writing teaching*, Tehran: Tirgan (In Persian).
- Mir Sadeghi, J. (2015) *Elements of story writing*, 9th edition, Tehran: Sokhon publications (In Persian).
- Nami, M. (2002) *Vamegh and Azra*, corrected by; Reza Anzabinejad and Tabatabai, Gh. 1st edition, Tehran: University Publishing Center (In Persian).
- Scholes, R. (1998) *Elements of Story*, translated by Farzaneh Taheri, 1st edition, Tehran: Markaz Publications.
- Zolfaghari, H. (2009) "Comparison of seven narratives of "Vamegh and Azra", *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences, Bahonar University of Kerman, Persian Literature and Language*, No. 26, 135-164(In Persian).
- Zulfaghari, H. (2015) *One hundred love poems*, 2nd edition, Tehran: Nesher Charkh (In Persian).